

Савченко К. Ю.,
асpirант кафедра теорії та історії держави
і права та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

LEGAL PRACTICE IN THE CONDITIONS OF REFORMATION OF THE JUDICIAL SYSTEM IN UKRAINE

Стаття присвячена аналізу юридичної практики як явища та її формування в умовах реформування правової системи України, у тому числі в умовах євроінтеграції. Підсумовано, який вплив мають результати судової реформи на формування юридичної практики. Зроблено висновки щодо того, який матиме вплив «оновлена» судова практика на подальшу законотворчість у державі.

Ключові слова: євроінтеграція, реформування, національна правова система, юридична практика, судова практика.

Статья посвящена анализу юридической практики как явления и ее формирования в условиях реформирования правовой системы Украины, в том числе в условиях евроинтеграции. Подытожено, какое влияние имеют результаты судебной реформы на формирование юридической практики. Сделаны выводы относительно того, какое будет иметь влияние «обновленная» судебная практика на дальнейшее законотворчество в государстве.

Ключевые слова: евроинтеграция, реформирование, национальная правовая система, юридическая практика, судебная практика.

The article is devoted to the analysis of legal practice as a phenomenon and its formation in conditions of reforming the legal system of Ukraine, including in the conditions of European integration. Summarized what impact the results of judicial reform have on the formation of legal practice. Conclusions are made as to what will be affected by the “updated” judicial practice for further lawmaking in the state.

Key words: European integration, reformation, national legal system, legal practice, judicial practice.

Серед країн Європейського Союзу є усталений на загальноєвропейських принципах і стандартах правовий простір. Інтеграція України у цей простір зумовлює широкомасштабне реформування національної правової системи. Реформування органів публічної влади у сфері публічного управління також має здійснюватися на основі міжнародних та європейських стандартів, враховуючи й теоретичні положення, рекомендації, доктрини, позитивний практичний досвід зарубіжних країн. Зазначене стосується й судової реформи, що розпочата в Україні. Зокрема, розроблення нормативно-правової бази регулювання відносин у сфері судочинства здійснюється з урахуванням міжнародних та європейських стандартів. Передумовою євроінтеграції України, а також набуття основних ознак правової держави є чітке дотримання цих стандартів. Із цих причин дослідження поняття судової практики як форми юридичної практики є актуальним, оскільки синергійно пов’язує європейські стандарти, юридичну практику та процес реформування судової системи в Україні.

Мета статті – аналіз сучасного стану судової системи України, дослідження впливу результатів реформування судової системи на формування юридичної практики.

Необхідною умовою кожного ефективного досягнення і задоволення потреб життєдіяльності людини є адекватний комплекс взаємопов’язаних елементів. Такими взаємодоповнюючими та взаємозалежними

елементами у нашому суспільстві є теорія та практика. З огляду на суспільний розвиток останні переважають у тісному діалектичному зв’язку та цілком відповідно віддзеркалюють відносини в природному, соціальному і науковому бутті. Зокрема, усі наукові концепції в юридичних науках висуваються на основі практичного досвіду. Теорія, розроблена вченими-юристами, яка хоч і поширена серед наукового простору, не підтримуючи відносин співробітництва або й навіть симбіозу з практикою, цілком природно не заслуговує на життя. Це певною мірою наукова гіпотеза, яка не довела свого права на існування. Ту теорію, яка неодноразово знаходила своє відображення у життєдіяльності людства і приносила свої позитивні результати, сміливо можна вважати такою, що перевірена практикою. Реалізувавшись із максимальною ефективністю, теоретична думка в науці переростає у версію (від лат. «тлумачу», «зважую») як відмінне одне від одного пояснення або викладення якого-небудь факту, події навколошнього світу [1, с. 48]. З погляду юридичних наук версія набуває особливої значущості. Тобто в юридичній діяльності теорія, перевірена практикою (версія), виступає як своєрідне припущення з приводу вчиненого діяння і підлягає перевірці, узагальненню та аналізу у передбаченому законом порядку.

Юридична практика часто виступає критерієм істинності теорії, свідчить про життезадатність наукових розробок. Водночас теорія (наука) може служити мінімізації помилок на практиці. Власне наука

і має бути орієнтована на практику, мати прикладне для неї значення, розвиватися з урахуванням потреб практики. Разом із тим у практику мають бути впроваджені лише ті наукові результати, в яких той чи інший державний орган відчуває потребу, без чого його успішне функціонування неможливе або ж ускладнене. Такий підхід попереджає насичення юридичної практики науковими даними, які не сприяють поліпшенню діяльності органів державної влади і забезпечують економію сил, матеріальних ресурсів та інших засобів [2, с. 260]. Тобто можна сказати, що юридична практика є самостійним динамічним елементом правової системи України.

Питання судової правотворчості протягом століть цікавили багатьох видатних дослідників, незалежно від того, якої думки вони дотримувалися з питань ідентифікації джерел права взагалі і судової практики як джерела права зокрема [3, с. 359]. Визначення поняття та порядку формування судової практики як різновиду юридичної давно становить предмет теоретичних досліджень у правовій науці. З'ясувати вказане є можливим після дослідження змісту юридичної практики.

У спеціальній юридичній літературі немає усталеного наукового підходу до розуміння юридичної практики. Однак аналіз юридичної літератури дає підстави для виокремлення трьох основних напрямів, за якими науковці формують свої позиції щодо поняття та змісту цієї правової категорії. Так, одна група вчених під юридичною практикою розуміє юридичну діяльність [4, с. 16]. Натомість інші вчені, як-от С. Алексеєв [5, с. 202], І. Бризгалов [6, с. 19], С. Вільнянський, [7, с. 36], юридичну практику відокремлюють від юридичної діяльності та обґрунтують у своїх працях її самостійність як правового явища. Кожна із цих наукових позицій певним чином має право на існування, однак вони мають істотні недоліки. Їх обґрунтування здійснюється одночасно з фактичним нівелюванням такої основної складової частини юридичної практики, як юридичний досвід.

Третій напрям щодо розуміння сутності юридичної практики є більш вдалим. Його прихильники, а саме В. Бабаєв [8, с. 197], М. Кагадій [9, с. 46], В. Леушин [10, с. 74], стверджують, що юридичну практику, незалежно від її виду та специфіки, необхідно розглядати в нерозривній єдності правової діяльності та сформованого на її основі правового досвіду. Варто підтримати цю наукову позицію, адже вона дає підстави для визначення ролі юридичної практики та значення правового досвіду у діяльності органів публічної влади, враховуючи міжнародні та європейські стандарти.

На основі наведеного варто зробити висновок, що юридична практика включає в себе дві основні складові частини: діяльність та її результати. В юридичній літературі, а саме у працях таких вчених, як О. Бандурка, С. Братусь, К. Гарапшин, простежується думка про те, що до видів юридичної практики належить і судова практика [11, с. 936]. Говорячи про судову практику як різновид юридичної практики, варто звернути увагу на позицію

С. Алексеєва, що необхідно чітко розділяти практику як конкретну діяльність у сфері права, і практику, як підсумок, результат цієї діяльності [12, с. 34]. Означене твердження аксіомно вказує на наявність чіткого зв'язку юридичної практики з діяльністю органів судової влади України. І це з тих причин, що синергія теорії і практики є умовою покращення правового забезпечення, на основі міжнародних та європейських стандартів, діяльності судової системи України загалом.

Зокрема, С. Алексеєв розглядає юридичну практику як об'єктивований досвід індивідуально-правової діяльності компетентних органів і поділяє її на три форми: поточну, прецедентну (судову) і керівну [13, с. 140]. Разом із тим вчений Б. Малишев у своїх дослідженнях обґрунтів таку позицію, що юридичну практику та результати юридичної діяльності варто розділити як окремі явища, оскільки юридична практика є сукупністю певних стійких результатів юридичної діяльності [14, с. 23]. Хоча з теоретичної точки зору це наукове твердження й має місце, на практиці розмежування юридичної діяльності і юридичної практики не має місця, адже ці поняття перебувають у тісному взаємозв'язку між собою та є взаємодоповнюючими.

Найбільш доречнішою варто вважати позицію С. Братуся і А. Венгерова щодо запропонованого ними обґрунтування поняття судової практики, яке, на їх думку, охоплює одночасно як динамічний, так і статичний елементи. Динамічний елемент включає в себе певну діяльність суду, а статичний – саме результат цієї діяльності [15, с. 16–17]. Однак цей науковий підхід має свої недоліки. Адже вчені до судової практики відносили лише той вид судової діяльності, що характеризував результати діяльності суду за наявністю в них усталених правових положень, що конкретизують зміст правових положень. Цей підхід потребує доповнення, оскільки значно зменшує сутність розуміння судової практики. Сама ж судова практика не може бути обмежена лише одним її видом, а охоплює будь-яку діяльність суду зі здійснення правосуддя, що є результатом розгляду тієї чи іншої категорії справ судами різних інстанцій. Причому кожна з розглянутих справ у судах має як теоретичне, так і практичне значення, незалежно від того, чи містить роз'яснення чи сформовані правила розгляду однотипних справ. Адже вдосконалення національного законодавства можливе завдяки узагальненню судової практики та врахуванню міжнародних і європейських стандартів при застосуванні судом правових норм.

Говорячи про сучасні реалії формування юридичної практики в Україні, не можна залишити поза увагою факт реформування майже всіх сфер життя. Так, на цьому етапі становлення України як європейської держави проводиться судова реформа. Реформування має на меті докорінне перетворення судової системи. Але чи буде таке перетворення позитивним та результативним, покаже тільки час.

Разом із тим вже зараз можна виокремити певні результати формування «удосконаленої» право-

вої системи держави. Так, реформування нині має наслідком прийняття нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів», створення Вищої ради правосуддя та Громадської ради доброчесності, прийняття Закону України «Про Конституційний Суд України» у новій редакції, формування нового Верховного Суду, розроблення нових процесуальних кодексів (господарського, цивільного та адміністративного).

Нині «оновлена» судова система перебуває у процесі становлення. Реформування триває. Як вже зазначено, одним із результатів реформи є прийняття нових процесуальних кодексів.

Впровадження новел процесуального законодавства є складною задачею, адже саме під час їх застосування стане зрозумілим наскільки нові норми є ефективними.

Використання процесуальних новел, враховуючи зміни у структурі судової гілки влади, беззаперечно, матиме вплив на подальше формування юридичної практики, а отже і судової як різновиду юридичної.

Така судова практика стане своєрідним віддзеркаленням здійсненої державою роботи у сфері реформування та покаже, чи необхідно законотворчому органу проводити «роботу над помилками».

З викладеного можна зробити висновок, що судова практика, по-перше, є тією частиною соціально-правового досвіду і результатів діяльності вищих судових органів та іноді нижчих судів, що має місце в судових рішеннях, які набрали законної сили.

По-друге, судова практика є тими актуальними правовими позиціями обов'язкового чи рекомендованого характеру або ж обов'язковими до виконання правовими приписами, що мають місце у судових рішеннях судів різних інстанцій.

По-третє, судова практика не лише здатна, але й мас виправляти деонтичні недоліки системи права.

Перетворення, що відбуваються у судовій системі, безумовно, мають вагомий вплив на подальше формування юридичної практики в Україні, складовою частиною якої є судова, адже така практика формується, у тому числі, завдяки здійсненню судами правосуддя. Належне здійснення правосуддя є запорукою єдності судової практики, що, своєю чергою, є також запорукою довіри громадян до судової влади. Однакове застосування судами в однотипних справах щодо різних осіб одного і того самого закону сприятиме відновленню поваги до судової гілки влади в Україні.

Судова практика сприяє перетворенню соціальної реальності. Вона є індикатором фактичного стану правової системи, впливає на професійну і масову правосвідомість, спонукає суспільство до більш інтенсивної роботи щодо вдосконалення державного механізму, правової системи, організації управління державою.

Важливо зазначити, що вплив судової практики на законотворчість і поліпшення якості нормативно-правової бази є нині недостатнім. Інтенсивність цього процесу залежить як від об'єктивних, так і суб'єктивних передумов. Об'єктивні чинники відображають стан законодавства, суб'єктивні – волю учасників. Низька активність у синергії властива як законодавчим, так і судовим органам. Зважаючи на те, що судова практика формується здебільшого як судження, в якому є готове для сприйняття апробоване і адекватне правило, це є позитивним впливом судової практики на підвищення якості законотворення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шепітко В.Ю. Довідник слідчого. 3-е вид., перероб. і доп. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2008. 208 с. (Бібліотека слідчого).
2. Калинук Н.М. Слідча практика як сфера реалізації процесуально-криміналістичного інституту очної ставки. Науковий вісник Академії муніципального управління: збірник наукових праць. Серія «Право». 2012. Вип.1. С. 260–265.
3. Марченко М.Н. Источники права. М.: Проспект, 2006. 428 с.
4. Дюрягин И.Я. Применение норм советского права. Теоретические вопросы. Свердловск: Изд-во Свердловск, юрид. ин-та, 1973. 248 с.; Герлох А. О методах познания права. Правоведение. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1983, № 1. С. 12–20.
5. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2-х т. М.: Юрид. лит., 1981. Т. 1. 360 с.
6. Бризгалов I.B. Юридична деонологія: короткий курс лекцій. К.: МАУП, 2013. 4-те вид., стереотип. 43 с.
7. Вільнянський С.М. Юридична практика: поняття та зміст. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2014. № 2. С. 34–44.
8. Бабаев В.К. Правовая система общества. Общая теория права: Курс лекций / Под ред. В.К. Бабаева. Н. Новгород, 1993. 311 с.
9. Кагадій М.І. Юридична практика в правовій системі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. К.: Національний університет внутрішніх прав України, 2005. 240 с.
10. Леушин В.И. Юридическая практика как основание правоприменительного решения. Юридическая теория и практика: проблемы взаимосвязи. Межвуз. сб. научн. трудов. Свердловск: Свердловский юрид. ин-т, 1984. С. 74–77.
11. Гарапшин К.М. Формы правоприменительной практики. Актуальные вопросы советского права. Казань, 1985. С. 26– 28; Судебная практика в Советской правовой системе / под ред. С.Н. Братуся. М., «Юрид. лит.», 1975. – 328 с.; Бандурка О., Скаун О. Юридична практика (поняття) / Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», Т. 1. 2003. 1079 с.
12. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2-х т. М.: Юрид. лит., 1981. Т. 1. 360 с.
13. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2-х т. М.: Юрид. лит., 1981. Т. 1. 360 с.
14. Малишев Б.В. Судова практика: поняття, ознаки, структура. Часопис Кіївськ. ун-ту права. 2005. № 2. С. 22–27.
15. Братусь С.Н. Понятие, содержание и формы судебной практики / С.Н. Братусь, А.Б Венгеров. Судебная практика в советской правовой системе / под. ред. С.Н. Братуся. М.: Юрид.лит., 1975. С. 8–74.